

Katarzyna Strzępek, Przemysław Strzępek

Uniwersytet Rzeszowski

Analiza zjawiska pracy przymusowej w ramach przestępstwa stypizowanego w artykule 189a kodeksu karnego przy uwzględnieniu definicji handlu ludźmi z art. 115 §22 w świetle prawa polskiego i orzecznictwa

1. Wprowadzenie

Praca przymusowa jest tylko jedną z form handlu ludźmi, jednak to właśnie ona widziana jest jako współczesna odmiana wykorzystywania niewolniczej pracy. Handel ludźmi w celu przymuszenia do pracy to przede wszystkim uderzenie w najbardziej podstawowe prawa człowieka, takie jak wolność, poszanowanie godności, jak również swoboda w wyborze pracy. Z tym nieodłącznie związane jest łamanie praw pracowniczych, spośród których należy wymienić: prawo do wypoczynku, prawo do godziwego wynagrodzenia, prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy.

Początkowo regulując problem zmuszania do pracy, zakazano niewolnictwa, by jednak wraz z rozwojem świadomości społeczeństwa oraz docenianiem uniwersalnych wartości, które dotyczyły wszystkich ludzi, zakazać również innych form wykorzystywania, tj. pracy przymusowej, zmuszania do pracy w seksbiznesie oraz handlu dziećmi w celu adopcji.

Obecnie zjawisko handlu ludźmi w celu wykorzystania do pracy przymusowej jest zróżnicowane w zależności od płci osoby, której dotyczy. Częściej wskazuje się, że werbowane kobiety wykorzystywane są do pracy w usługach seksualnych, natomiast mężczyźni zwykle pracują w sektorze budowlanym lub rolniczym. Bardzo często osoby werbujące ofiary kłamią na temat rodzaju obowiązków, miejsca pracy lub osoby pracodawcy. Praca przymusowa jest skutkiem handlu ludźmi, z którym mierzy się każdy kraj na świecie bez względu na to, jak bardzo jest rozwinięty gospodarczo. Międzynarodowa Organizacja Pracy podaje, że zarobki dotyczące pracy przymusowej mogą wynosić aż 44 miliardy dolarów w skali roku. Aktualnie Polska pełni rolę kraju docelowego i tranzyto-

wego, jest to również kraj pochodzenia ofiar. Praca pod przymusem jest bardzo trudna do wykrycia, ponieważ istnieje tzw. szara strefa, brakuje wiedzy na temat różnorodności form tej pracy, mało jest także badań naukowych w tym zakresie.

2. Geneza pojęcia

Handel ludźmi znany był już w starożytności, jednak opracowanie jego definicji zajęło wiele setek lat. Początkowo karą objęte było jedynie niewolnictwo, z czasem rozszerzono to pojęcie na inne czynności. Praca przymusowa jest skutkiem handlu ludźmi, z którym mierzy się każdy kraj na świecie. Praca przymusowa jako jeden z aspektów handlu ludźmi została ujęta w definicji z artykułu 3a zawartego w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (inna nazwa to Protokół z Palermo). Dokument ten został podpisany w 2000 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych. Wzmoczoną aktywność handlarzy na terytorium Polski można było zaobserwować podczas zaborów oraz w latach dziewięćdziesiątych XX w. Sytuacja znacznie poprawiła się po wejściu Polski do Unii Europejskiej i podpisaniu układu z Schengen.

W pierwszym akcie prawa międzynarodowego regulującym przedmiot pracy przymusowej, tj. Konwencji nr 29 dotyczącej pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjętej w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r.¹, praca przymusowa została określona w art. 2 jako każda praca lub usługa wymagana od jakiejś osoby pod groźbą jakiegokolwiek kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie.

Kolejna Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy o zniesieniu pracy przymusowej (nr 105, przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1957 r.) nie odnosi się w żadnym aspekcie do pracy przymusowej w ramach handlu ludźmi², dlatego nie będzie w tym miejscu rozwijana. Nie formułuje odrębnej definicji, co niejako potwierdza obowiązywanie poprzedniej Konwencji MOP.

Przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel

¹ Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r. (Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122 z późn. zm.).

² W przedmiotowej konwencji państwa zobowiązują się znieść pracę przymusową i nie korzystać z niej pod jakąkolwiek postacią: a) jako środka nacisku lub wychowania politycznego albo jako sankcji w stosunku do osób mających lub wypowiadających pewne poglądy polityczne albo manifestujących opozycję ideologiczną wobec ustalonego ustroju politycznego, społecznego lub gospodarczego; b) jako metody mobilizowania albo wykorzystania siły roboczej dla celów rozwoju gospodarczego; c) jako środka dyscypliny pracy; d) jako kary za udział w strajkach; e) jako środka dyskryminacji rasowej, społecznej, narodowej albo religijnej.

ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (dalej Protokół z Palermo) unowocześnił spojrzenie na zjawisko pracy przymusowej. W Protokole z Palermo (w poprzednich latach ten proceder zaszerzegowano jako osobny byt) pracę przymusową włączono niejako w proceder handlu ludźmi i zaszerzegowano ją jako jedną z jego form obok wykorzystywania człowieka w seksbiznesie, handlu organami i handlu dziećmi do celów adopcyjnych. Artykuł 4 lit. a) określający handel ludźmi stanowi, że „handel ludźmi oznacza [...] przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły [...] w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, [...], pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa”. Kolejny artykuł warunkuje, że zgoda ofiary nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z wyliczonych w definicji metod³.

Na gruncie kontynentu europejskiego w celu uregulowania problemu pracy przymusowej powstała Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r., tzw. konwencja warszawska⁴. Dokument ten w art. 4 powiela definicję z Protokołu z Palermo, co dodatkowo podkreśla uniwersalność rozumienia zawartej tam definicji.

W prawie Unii Europejskiej definicja handlu ludźmi znalazła swe miejsce w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego proceduru oraz ochrony ofiar zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW⁵, gdzie zamieszczono art. 2 ust. 1, który w znacznym stopniu nawiązuje do definicji utworzonej w Protokole w Palermo.

3. Istota pracy o charakterze przymusowym na gruncie polskiej ustawy karnej

Praca o charakterze przymusowym jest jednym z celów wykorzystania osoby w ramach handlu ludźmi. Definicja handlu ludźmi zawarta w art. 115 §22 jest definicją pełną, co oznacza, że wyłącznie te i tylko te zachowania, które zostały

³ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160.

⁴ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r., Dz.U. 2009, nr 20, poz. 107.

⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego proceduru oraz ochrony ofiar zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz.U. UE. L. z 2011 r., nr 101.

wymienione w art. 115 §22, stanowią handel ludźmi. Dane zachowanie stanie się pracą o charakterze przymusowym w ramach art. 115 §22 tylko wtedy, gdy spełnione zostaną łącznie określone wymagania co do rodzaju zachowania się, celu, w jakim zostało ono podjęte, oraz zastosowanych metod, które są takie same jak przy innych formach handlu ludźmi.

Zakres kodeksowego terminu „handel ludźmi” obejmuje (wyłącznie) następujące zachowania się mające za przedmiot inną osobę: werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie oraz przyjmowanie⁶. Zwroty te według doktryny należy rozumieć zgodnie ze słownikowym znaczeniem⁷. Znamienne jest to, że żadne z podanych wyżej zachowań *per se* nie jest pejoratywnie zabarwione⁸, dlatego definicja ujęta w kodeksie prawnym (wzorując się na aktach prawa międzynarodowego) posługuje się sformułowaniem opisującym zastosowanie określonego sposobu tych zachowań. Zatem definicja wiąże sposób zachowania się sprawcy z przemocą lub groźbą bezprawną, uprowadzeniem, podstępem, wprowadzeniem w błąd albo wyzyskaniem błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, nadużyciem stosunku zależności, wykorzystaniem krytycznego położenia lub stanu bezradności, udzieleniem albo przyjęciem korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą. Jeżeli jednak zachowanie to dotyczy małoletniego (a więc osoby, która nie ukończyła lat 18), wówczas zachodzi wyjątek i stanowi ono handel ludźmi, nawet gdyby wymienione wyżej metody lub środki nie zostały użyte.

„Cel wykorzystania ofiary” jest kolejną konstytutywną cechą handlu ludźmi. Jest to aktywność charakteryzująca się określonym celem, którym zgodnie z art. 115 §22 jest wykorzystanie ofiary rozumiane jako osiągnięcie korzyści jej kosztem, wyciąganie korzyści z jej pracy, wyzyskiwanie jej.

Przestępstwo zmuszania do pracy o charakterze przymusowym jest jedną z form handlu ludźmi, które zostało wyliczone jako przykładowa forma celu, w jakim ofiara może być wykorzystana. Kwalifikacja określonych czynności jako zmuszania do pracy o charakterze przymusowym jest niezależna od woli ofiary⁹.

⁶ J. Majewski [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. II: *Komentarz do art. 53–116*, wyd. V, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, art. 115 §22, teza 10.

⁷ Patrz: J. Giezek [w:] D. Gruszecka, K. Lipiński, G. Łabuda, J. Giezek, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 115 §22, teza 7; J. Majewski [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. II: *Komentarz do art. 53–116...*, art. 115 §22, teza 10.

⁸ J. Giezek [w:] D. Gruszecka, K. Lipiński, G. Łabuda, J. Giezek, *Kodeks karny...*, art. 115 § 22, teza 7.

⁹ Por. art. 115 §22 k.k. „nawet za jej zgodą”, ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2345 z późn. zm.).

4. Występowanie pracy przymusowej

W wielu z przeprowadzonych badań podkreśla się, że nie ma wystarczająco dużo danych, by można było mówić o miarodajnych statystykach, a powodem tego może być brak organizacji pozarządowych zajmujących się problemem pracy przymusowej na szerszą skalę i jego ofiarami. Osoby wyjeżdżające oraz przyjeżdżające do Polski nie mają również świadomości, że mogą stać się ofiarami, a to jest powodem marginalizacji tego zjawiska przez policję. Problem ten nie dotyczy jedynie Polski, gdyż w statystykach badań międzynarodowych również pojawiają się rozbieżności. Międzynarodowa Organizacja Pracy w raporcie z 2014 r. dokumentuje 20,4 mln ofiar pracy przymusowej¹⁰. W roku 2013 Departament Stanu USA zidentyfikował 44 758 ofiar handlu ludźmi na skalę światową¹¹. Z zebranych danych wynika, że coraz więcej jest przypadków handlu ludźmi. Szacowana liczba ofiar niewolnictwa w 2018 r. w Polsce według Global Slavery Index wynosi 128 tysięcy (średnio 3,4 ofiar na 1000 mieszkańców kraju). Polska jest na 29 miejscu w rankingu pomiędzy państwami Europy i Azji. Dla porównania Niemcy są na 39 miejscu¹². Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku pracy przymusowej. W roku 2009 prokuratura wszczęła sześć postępowań dotyczących tego zjawiska.

W roku 2010 było ich osiem¹³, a w 2015 odnotowano aż 21 takich przypadków¹⁴. Jak wynika z danych Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego, wśród ofiar handlu ludźmi objętych przez nich pomocą w latach 2017–2019 najwięcej przypadków dotyczyło pracy przymusowej, a ich liczba rośnie z biegiem lat¹⁵. Podobne dane zebrała Prokuratura Krajowa, która potwierdza, że praca przymusowa jest obecnie najczęstszą formą handlu ludźmi.

¹⁰ Grafika ukazująca dane dotyczące pracy przymusowej na świecie, Global Slavery Index, „Governments, businesses, & consumers...”, <https://www.globallslaveryindex.org/2018/findings/highlights/>.

¹¹ B. Kleboko, *Handel ludźmi jednym z największych współczesnych zagrożeń dla realizacji idei praw człowieka*, Uniwersytet Jagielloński, 2014, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/78946/PDF/02_Barbara_Kleboko.pdf.

¹² Europe and Central Asia, opracowanie danych statystycznych dotyczących regionu Europy i centralnej Azji, tłum. własne, <https://www.globallslaveryindex.org/2018/findings/regional-analysis/europe-and-central-asia/> (dostęp: 29.05.2022).

¹³ *Zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce. Materiały do raportu za lata 2009–2011*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2012, <https://www.gov.pl/web/handel-ludźmi/zapobieganie-handlowi-ludźmi-w-polsce-materiały-do-raportu-za-lata-2009–2011> (dostęp: 29.05.2022).

¹⁴ *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2015*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2016, <https://www.gov.pl/web/handel-ludźmi/handel-ludźmi-w-polsce-raport-2015> (dostęp: 29.05.2022).

¹⁵ <https://www.gov.pl/attachment/fbf7ae1d-4c48-4266-a2d8-a4faaff42d10> (dostęp: 29.05.2022).

5. Praca przymusowa w świetle polskiego orzecznictwa

Polskie orzecznictwo nie porusza zbyt często tematu pracy przymusowej, jednak wśród dostępnych materiałów można dostrzec pogląd, który uznaje przestępstwo pracy przymusowej za przestępstwo bezskutkowe. Oznacza to, że nie musi dojść do faktycznego skutku w postaci wykorzystania ofiary. Podparciem tej tezy jest postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 lipca 2017 r., który zaznacza, że w Protokole z Palermo handel ludźmi określany jest „jako podjęcie jednej z opisanej w tej definicji¹⁶ czynności – w celu wykorzystania innej osoby. Nie jest na gruncie tej definicji zatem konieczne, by do takiego realnego wykorzystania danej osoby w rzeczywistości doszło (chodzi wszak o cel podejmowanych działań). Nadto w definicji tej wskazano na pracę przymusową jako jedynie przykładową formę owego wykorzystania, co wynika ze stwierdzenia, że najmniej takie formy wykorzystania powinny być traktowane jako handel ludźmi”¹⁷.

Wobec tego już same działania w kierunku popełnienia tego przestępstwa są bardzo istotne. W Konwencji MOP nr 29 czytamy, że sankcje za odmowę świadczenia pracy można rozumieć „jako pozbawienie wynagrodzenia czy określonych uprawnień. Jak wynika z informacji samej MOP, owe sankcje mogą przybierać formy wykraczające poza stosowanie bezpośredniej przemocy, takie jak prokurowanie sztucznego długu, zatrzymanie dokumentów tożsamości czy groźba poinformowania stosownych służb”¹⁸.

6. Niewolnictwo obok pracy przymusowej

Niewolnictwo wymieniane jest obok pracy przymusowej jako jedna z wielu form handlu ludźmi w art. 115 §22. Niewolnictwo w odróżnieniu od pracy przymusowej posiada jednak definicję legalną w art. 115 §23, która chociaż jest powtórzeniem aktów prawa międzynarodowego¹⁹, to została odrębnie umieszczona w kodeksie karnym w art. 115. Nie jest to jednak definicja szczegółowa, ustawa karna przytacza zaledwie sensualną definicję, że „niewolnictwo jest stanem zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności”²⁰.

¹⁶ Patrz: art. 3 lit. a Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniająco Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).

¹⁷ Postanowienie SN z 4.07.2017 r., IV KK 86/17, LEX nr 2340612.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Art. 1 pkt 1 Konwencji w sprawie niewolnictwa podpisanej w Genewie dnia 25 września 1926 r. (Dz.U. 1931, nr 4, poz. 21 z późn. zm.).

²⁰ Art. 115 §23 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2345 z późn. zm.).

Za pracę przymusową przyjmuje się „wszelką pracę lub usługi wymagane od jakiejś osoby pod groźbą jakiejkolwiek kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie”²¹. Hipotetycznie dodanie takiej definicji do kodeksu karnego mogłoby znacząco zwiększyć świadomość społeczeństwa na temat problemu pracy przymusowej.

Krytycy §23 w art. 115 wskazują, że definicja niewolnictwa w kodeksie, która jest normatywnie identyczna jak w znajdującej zastosowanie wprost w polskim porządku prawnym Konwencji z 25 września 1926 r., powinna otwierać rozważania dotyczące zasadności wprowadzania definicji niewolnictwa w kodeksie karnym²². W przypadku wprowadzenia podobnej jednostki redakcyjnej odnośnie do pracy przymusowej doktryna najprawdopodobniej podnosiłaby identyczne zastrzeżenia jak przy art. 115 §23. Należy jednak ocenić, że na przykładzie definicji niewolnictwa dodanie definicji legalnej dla pracy przymusowej w art. 115 kodeksu karnego nie byłoby błędne i pozbawione racji bytu.

7. Pozycja ofiary przestępstwa zmuszania do pracy przymusowej w ramach handlu ludźmi

Jak wskazują Z. Lasocik, J. Filipowicz, Ł. Wieczorek, „niektóre ofiary pracy przymusowej nigdy nie otrzymały żadnej pomocy, podczas gdy niektóre otrzymały pomoc od organizacji pozarządowych lub skorzystały ze schroniska dla bezdomnych. Większość osób zidentyfikowanych jako ofiary pracy przymusowej wróciła do swych krajów pochodzenia i nigdy nie otrzymała odszkodowania”²³, co według autorów cytowanego dzieła jest konsekwencją problemów identyfikacji przypadków pracy przymusowej i słabej świadomości społeczeństwa w kwestii istnienia zjawiska pracy przymusowej oraz przymusowego wykorzystywania pracowników.

Na gruncie obecnie obowiązującej ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach²⁴ cudzoziemcowi, o którym domniemywa się, iż jest ofiarą pracy przymusowej²⁵, wydaje się zaświadczenie potwierdzające istnienie tego do-

²¹ Art. 2 Konwencji nr 29 dotyczącej pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjętej w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r. (Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122 z późn. zm.).

²² M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik [w:] M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 115 §23, teza 2.

²³ Z. Lasocik, J. Filipowicz, Ł. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSiR, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010, s. 33.

²⁴ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2354 z późn. zm.).

²⁵ Ustawa mówi o „handlu ludźmi w rozumieniu art. 115 §22 kodeksu karnego”, zatem również pracy przymusowej, która jest jedną z jego form.

mniemania. Pobyt taki jest legalny na okres ważności zaświadczenia (przez okres 3 miesięcy od dnia wydania, a w przypadku małoletniego cudzoziemca – przez okres 4 miesięcy od dnia wydania). Warunkiem otrzymania zezwolenia na pobyt czasowy, który z kolei wynosi co najmniej 6 miesięcy, na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest konieczność kumulatywnego spełnienia trzech przesłanek przez cudzoziemca: 1) przebywanie na terytorium RP, 2) podjęcie współpracy z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie o przestępstwo handlu ludźmi, 3) zerwanie kontaktów z osobami podejrzanymi o popełnienie przestępstwa handlu ludźmi.

Osoba z zalegalizowanym pobytom, opierając się na wyżej wymienionej podstawie, nie może jednak podjąć zatrudnienia, gdyż jako domniemana ofiara procederu handlem ludźmi nie ma dostępu do rynku pracy, co reguluje ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy²⁶. Taka osoba, jeżeli chciałaby podjąć pracę, musiałaby ubiegać się o wymagane zezwolenie na zasadach ogólnych, tak jak inni cudzoziemcy. Brak możliwości legalnego zarobkowania może być jednak czynnikiem, który sprawi, że takie osoby po raz kolejny staną się ofiarami pracy przymusowej.

Możliwość uzyskania pomocy społecznej przez ofiarę procederu zmuszania do pracy przymusowej uzależniona jest jedynie od zalegalizowania pobytu na terytorium RP. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej²⁷ w artykule 5a stanowi, że prawo do świadczeń w formie interwencji kryzysowej, schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego przysługuje ofiarom handlu ludźmi przebywającym w RP na podstawie zaświadczenia, o którym mowa w art. 170 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, lub zezwolenia, o którym mowa w art. 176 tej samej ustawy. Również art. 7 pkt 7a ustawy o pomocy społecznej stanowi, że potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi jest powodem udzielenia pomocy społecznej osobom i rodzinom.

Kolejny aspekt dotyczący pozycji ofiar przestępstwa pracy przymusowej w ramach handlu ludźmi to dostęp do wsparcia medycznego i psychologicznego. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych²⁸ nie wymienia domniemanej ofiary przestępstwa handlu ludźmi jako uprawnionej do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych. Oznacza to, że osoby

²⁶ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 690 z późn. zm.).

²⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2268 z późn. zm.).

²⁸ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1285 z późn. zm.).

te podczas ich legalnego pobytu nie mogą korzystać z darmowych usług medycznych, prawo polskie nie zapewnia zatem dostępu do pomocy psychologicznej ofiarom handlu ludźmi, a ich jedyną możliwością uzyskania takiej pomocy jest skorzystanie z doraźnej pomocy psychologicznej oferowanej przez ośrodki pomocy społecznej w ramach interwencji kryzysowej. Pomocy psychologicznej ofiarom udzielają najczęściej fundacje, takie jak „La Strada” czy Caritas.

8. Wnioski i podsumowanie

Z pracą przymusową można się zetknąć na całym świecie. Trudno jest zidentyfikować wszystkie przypadki, ponieważ ofiary są często zastraszone, a czasami nawet nieświadome tego, że są wykorzystywane.

Polska jest krajem o wyjątkowej sytuacji pod względem pracy przymusowej, gdyż jak czytamy w wielu opracowaniach naukowych, służy jako miejsce docelowe, tranzytowe oraz jest krajem pochodzenia ofiar.

Według statystyk polskich i międzynarodowych liczba przypadków werbowania ludzi do pracy przymusowej systematycznie rośnie na przestrzeni lat, w związku z tym zasadne jest podejmowanie różnych środków zaradczych, które mogłyby pomóc w eliminacji tego zjawiska.

Jednym z czynników, który dodatkowo utrudnia systemowe poznanie przestępstwa zmuszania do pracy o charakterze przymusowym, jest brak wystarczającej regulacji prawnej w tym zakresie, co dodatkowo utrudnia dotarcie z odpowiednią pomocą do ofiar tego procederu.

Kodeks karny obejmuje problem pracy o charakterze przymusowym jedynie w perspektywie szeroko rozumianego handlu ludźmi. Ustawa karna nie naprowadza, poprzez definicję legalną pracy przymusowej, społeczeństwa do głębszego poznania problemu, a wzmianka przy okazji definiowania handlu ludźmi nie jest wystarczająca, aby można było na tym poprzestać przy zwiększających się statystykach. Nie ma również w ustawie odrębnego przepisu dotyczącego pracy przymusowej, zatem ewentualne sankcje grożą jedynie na mocy artykułu 189a, który dotyczy wszystkich form handlu ludźmi. Nie będzie zatem błędne uznanie, że w kodeksie brakuje legalnej definicji, co ma miejsce np. w przypadku niewolnictwa.

W obecnym czasie zjawisko pracy o charakterze przymusowym staje się coraz bardziej aktualne i należy zwrócić na to uwagę w celu znalezienia optymalnego prawnego rozwiązania dotyczącego jego interpretacji, gdyż to pomoże określić skalę przestępstw oraz wymiernie pomoże ofiarom, które szybko zostaną zidentyfikowane i udzielona zostanie im profesjonalna pomoc.

Bibliografia

- Giezek J. [w:] D. Gruszecka, K. Lipiński, G. Łabuda, J. Giezek, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Lasocik Z., Filipowicz J., Wieczorek Ł., *Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, IPSiR, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010.
- Majewski J. [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. II: *Komentarz do art. 53–116*, wyd. V, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Mozgawa M., Budyn-Kulik M., Kozłowska-Kalisz P., Kulik M. [w:] M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022.

Akty prawne

- Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r. (Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122 z późn. zm.).
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160.
- Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r., Dz.U. 2009, nr 20, poz. 107.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz.U. UE. L. z 2011, nr 101.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2345 z późn. zm.).
- Konwencja w sprawie niewolnictwa podpisana w Genewie dnia 25 września 1926 r. (Dz.U. 1931, nr 4, poz. 21 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2021, poz. 2345 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2354 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 690 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2268 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1285 z późn. zm.).

Źródła internetowe

- <https://www.globallaveryindex.org/2018/findings/highlights/>
- https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/78946/PDF/02_Barbara_Klebeko.pdf
- <https://www.globallaveryindex.org/2018/findings/regional-analysis/europe-and-central-asia/>
- <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/zapobieganie-handlowi-ludzmi-w-polsce-materialy-do-raportu-za-lata-2009-2011>
- <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/handel-ludzmi-w-polsce-raport-2015>
- <https://www.gov.pl/attachment/xbf7ae1d-4c48-4266-a2d8-a4faaff42d10>

Judykatura

- Postanowienie SN z 4.07.2017 r., IV KK 86/17, LEX nr 2340612.

Streszczenie

Praca przymusowa jako element handlu ludźmi jest wciąż aktualnym problemem, z którym boryka się wiele krajów świata, w tym Polska. Niniejszy artykuł w sposób najbardziej kompleksowy stara się zobrazować pojęcie pracy przymusowej, jej genezę i istotę na podstawie przepisów, które dotyczą tego proceduru. W dalszej części, na podstawie dostępnych danych statystycznych, przedstawiono skalę występowania pracy przymusowej w Polsce oraz problem orzecznictwa, które zdaje się nie znajdować przypadków, które można by prawnie podciągnąć pod przepisy o pracy przymusowej. Dla dodatkowego zrozumienia pojęcia pracy przymusowej porównano ją do pracy niewolniczej. W artykule przedstawiono wizerunek ofiary omawianego przestępstwa, pokazano jej pozycję pobytu w kraju oraz omówiono, z jakich praw może skorzystać. W podsumowaniu autorzy starają się wskazać istniejące problemy i podnoszą kwestię podjęcia prac w tym temacie.

Słowa kluczowe: praca przymusowa, handel ludźmi.

Summary

Forced labor as part of human trafficking is still a current problem faced by many countries of the world, including Poland. This article in the most comprehensive way tries to illustrate the concept of forced labor, its genesis and the essence of the concept on the basis of the regulations that apply to this procedure. In the following part, based on the available statistical data, the scale of the occurrence of forced labor in Poland and the problem of jurisprudence are presented, which seems to cannot find cases that could be legally qualified under the provisions on forced labor. For an additional understanding of the concept of forced labor, it has been compared to slave labor. The paper discusses the image of the victim of the discussed crime, shows his position of staying in the country and discusses what rights he can use. In the summary, the authors try to indicate the existing problems and raise that work should be undertaken on the topic discussed.

Key words: forced labor, human trafficking.